

Славко Станишић

**ДОКУМЕНТИ АРХИВА ИСТОРИЈСКОГ ИНСТИТУТА
О ОПШТИНСКИМ ИЗБОРИМА 1936. Г.**

Архивска грађа из међуратног периода слабо је сачувана. Уништена је добрим дијелом у току рата и несавјесним радом после рата. Због илегалних услова рада посебно је слабо сачувана грађа КПЈ из овог периода. Највећи дио грађе о раду КПЈ између два рата сачуван је у Архиву Коминтерне у Москви, коме су по правилу достављани сви важнији документи покрајинских и Централног комитета КПЈ.

Архив за раднички покрет располаже са релативно мало докумената о општинским изборима 1936. у Црној Гори.

То су документа управно-полицијских органа, прогласи поводом избора и преписна ЦК КПЈ и Покрајинског комитета за Црну Гору.

Из сачуване документације управно-полицијских органа за 1936. годину која се налази у Архиву види се да су они будно пратили и добро познавали рад КПЈ и њено настојање да кроз разне форме илегалног рада, преко Народног фронта слободе и сарадњом са опозицијом оствари што већи утицај на масе. Будући свјестан све већег угледа Партије и њеног утицаја у народу Црне Горе, режим је предузео све мјере да их онемогући у раду. У том циљу, поред појачане сопствене пропаганде, предузима све оштрије мјере против комуниста и других напредних снага. Врше се масовна хапшења и суђења комуниста, забране и пљенидбе напредних листова и других материјала, онемогућава се држање опозиционих скупова и зборована, па се не преза ни од употребе оружја.

У току предизборне кампање режим је предузео све мјере да ЈРЗ побједи на општинским изборима. Разаслао је своје министре, посланике и високе чиновнике по Црној Гори да агитују, ангажовао је све режимске људе, штампу и друга средства пропаганде. Објављен је комунални

програм Југословенске радикалне заједнице са пуно демагошких обећања. Истовремено су предузимане све мјере да се онемогући успјех опозиције на изборима. У том циљу плијењени су њихови листови – прогласи, онемогућавани зборови и иступања говорника, куповани гласови.

Располажемо са свега три управно-полицијска документа – предмета који се односе на општинске изборе у срезу цетињском.

У првом документу се говори о конференцији Удружене опозиције одржаној на Цетињу 16. новембра 1936. године. Представник управе полиције забранио је Бранку Петричевићу, студенту права, да даље иступа, када је овај осудио режим због белведерских жртава и убистава црногорских студената Срзентића и Мариновића. Заплијенио је и проглас „Црногорска омладина своме народу“, који је прочитан на конференцији. Послије конференције Петричевић је пријављен Државном тужилаштву у Цетињу, а проглас је упућен Државном тужилаштву у Београду, гдје је (проглас) и штампан, са молбом да се са потписницима који живе у Београду поступи по закону.

У другом документу командир жандармеријске станице Његуши извјештава Среско начелство Цетиње да је 15. новембра адвокат Андрија Поповић одржао конференцију у селу Раичевићи без одобрења власти и да је на њој наговарао сељаке да гласају за опозициону листу обећавајући им новчану награду.

У годишњем извјештају за 1936. годину начелства среза цетињског, поред осталог се говори о раду опозиције и комуниста у срезу „који су утолико били агресивнији у колико су се примицали општински избори. Извјештај констатује да су се у току изборне борбе око Удружене опозиције окупили владини противници и развили најживљу акцију код народа. За кандидате су истицали најугледније људе из већих братстава, због чега је опозиција у срезу добила већину општина. Истиче да је „највећа тешкоћа за власт што су се данас сврстали у један табор: комунисти, републиканци, бивши федералисти, бивши демократи и сви слободоумни људи па је тешко издвојити једне од других. Сви се они заједно друже, сви заједно политички раде, али ко је од њих прави и убеђени комунисти то је тешко утврдити. Карактеристично је али је тачно, да се као комунисти сматрају већином деца – студенти и пропали ђаци из бољих породица. Ова околност има свога значаја, јер они могу боље да дјелују на простији и неупућени свет. Сем тога они су успјели да код омладине улију увјерење да је бити комуниста нешто јуначко – ритерско, што не дозрелој младежи импонује“.

Другу групу докумената чине прогласи присталица Удружене опозиције поводом општинских избора. То су прогласи: „Црногорска омладина своме народу“ – потписан од 203 омладинца и омладинке претежно студената, којима се придружило 16 угледних црногорских интелектуалаца; „Браћо Црногорци“ – потписан од 17 интелектуалаца који себе називају „слободна црногорска интелигенција“; проглас „Радни напаћени народе Дурмитора“. У свима њима позива се народ да се у

борби за демократске слободе и народна права уједини и гласа за листу Удружене опозиције.

Карактеристичан је проглас „Опћинари рисанске опћине!“ издат од кандидационог одбора листе Удружене опозиције у Рисну. У прогласу се народ рисанске општине позива да гласа за Удружену опозицију, за демократију а против фашизма. Проглас доноси и врло разрађен изборни програм за побољшање услова живота и рада у општини који заједничким снагама треба спровести у живот.

Архив располаже са неколико фотокопија докумената ЦК КПЈ из фонда Коминтерне, насталих у периоду од јуна до октобра 1936, из којих се види да је Партија посебну пажњу поклањала значају општинских избора и припремама за иступање на њима.

Окружницом бр. 6 од 8. августа 1936. Централни комитет КПЈ даје детаљна упутства свим организацијама у земљи како да израде конкретан план рада у вези с изборима за сваку општину посебно, узимајући у обзир специфичности сваке од њих, комуналне проблеме, захтјеве и потребе становништва. У том циљу потребно је да сви чланови партије појачају рад преко легалних друштава, активирају све присталице Јединственог народног фронта и све симпатизере. Налаже да се одмах приступи формирању одбора за припрему општинских избора у које би на добровољној основи ушли и присталице опозиционих партија. Радити на постизању изборног споразума са свим опозиционим групама за заједничке кандидационе листе. Тамо гдје до споразума не може доћи не треба иступати самостално, већ у пракси на терену обезбиједити да на кандидационе листе дођу људи који су на платформи Народног фронта. У изборним програмима треба истицати и политички значај избора, а комуналне програме разрадити према потребама и захтјевима становништва сваке општине и одмах отпочети с акцијама на њиховом спровођењу.

И у наредним документима ЦК КПЈ говори о општинским изборима као о најважнијој акцији Народног фронта, која даје широке могућности за легалан политички рад на терену и масовне манифестације, гдје ће доћи до изражаја заједничка иступања свих опозиционих снага и постизање народне слоге, што ће имати велики значај не само из унутрашњих већ и из спољнополитичких разлога.

Располажемо са 12 фотокопија докумената из фонда Коминтерне, који говоре о општинским изборима у Црној Гори. То је у ствари преписка члана бироа ЦК КПЈ Адолфа Муна (Манојло – Петар Приморски) са Покрајинским комитетом за Црну Гору, односно Николом Лекићем, секретаром ПК (Горанин – Вук Бориловић), и Марком Гргуровићем (Мандушић), који је по повратку из СССР-а послат од ЦК КПЈ на рад у Црну Гору.

Из шест писама, која је Адолф Мук у име ЦК КПЈ послао у Црну Гору у другој половини 1936, дају се упутства, савјети и задаци Партији у Црној Гори по разним питањима, а посебно у вези с општинским изборима:

– да се иде са заједничким кандидационим листама за све опозиционе снаге;

– да се не истичу самосталне листе, већ да се иде на заједничке и прихватају за кандидате људи који стоје на позицијама Народног фронта – прихватљиви за све опозиционе снаге;

– стално упозорава да се избегава секташтво и љевичарење и тражи конкретан широки политички рад;

– тражи да комунисти и напредни људи из градова гдје се не одржавају избори, посебно из Подгорице и Цетиња, пруже сву помоћ око избора организацијама на терену;

– инсистира на избегавању сукоба у Партији, посебно секретаријата ПК са члановима КП који су емигрирали у Албанију и с Мандушићем;

– савјетује ближу сарадњу са републиканцима и федералистима који увиђају важност рјешавања црногорског националног питања, али да се не прекида сарадња са демократима, земљорадницима и радикалима на питањима од заједничког интереса – демократске слободе, побољшање економског положаја, заједничко иступање на општинским изборима и сл.

Из извјештаја Покрајинског комитета Црне Горе Николе Лекића и писама Мандушића види се да је рад на припремама за општинске изборе био отпочео и прије добијања упутстава и окружнице ЦК КПЈ. Покрајински комитет је увидио да не може ићи на изборе ни у једном мјесту самостално, али сматра потребним истаћи своје кандидате у свим мјестима гдје има подршку и сарадњу опозиционих снага. Види се да су организације на терену радиле према директивама које су им достављене. Истичу се тешкоће у раду Покрајинског комитета због живота и рада у илегалности. Из писама Мандушића, који је углавном радио у даниловградском срезу, види се да су у вези с изборима одржане конференције по селима на којима су бирани делегати који ће на ширим конференцијама одредити кандидационе листе. Организација у овом срезу разбила је неколико зборових ЈРЗ, издала проглас потписан од 45 угледних присталица Народног фронта и израдила комунални програм за све општине.